

YABANCILAŞMANIN VE AYLAKLIĞIN ARALIĞINDA “LÜZUMSUZ ADAM”

Ferda Zambak*

IN BETWEEN ALIENATION AND IDLENESS “A USELESS MAN”

Öz: Sait Faik Abasıyanık’ın 1948’de *Lüzumsuz Adam* adlı hikâye kitabında topladığı öyküleri, onun olgunluk dönemine ait eserleri olarak değerlendirilebilir. Kitaba adını veren *Lüzumsuz Adam* hikâyesi, adının yaptığı çağrışımın aksine, lüzumsuz olmaktan ziyade toplumsal yaşamda eleştirisine, bakış açısına gereksinimi duyulan bir ana karaktere sahiptir. Adı hikâyenin sonunda zikredilen Mansur Bey, sadece dışarının yani toplumun bakışından lüzumsuz olarak görülür. Onun hikâyede kendisini yalnız ve rutinleşmiş bir gündelik yaşam içerisinden anlattığı hâli, dışarının onu değersizleştirerek öteki olarak işaretleyen tarafıyla ilgilidir. Hikâye, toplum ve birey arasındaki mesafede oluşan yabancılığı, bunun oluşturduğu eksiklik ve aksaklıkları sosyal bir eleştiri üzerinden okura sunar. Mansur Bey’in yaşam şeklinin sebebi olan toplumsal düzen ile bu düzenle âdeta başa çıkma ya da buna isyan etmenin bir yolu olarak yorumlanabilecek yalnız dünyası, okura iki taraflı bir bakış sunar. Bu ikili bakış, lüzumsuz olarak nitelendirilen özne ve etrafındaki şeyleri, bunlara dair gözlemlenen bütün oluşları insan ve toplum noktasında yeniden düşünmeye davet eder. Çalışmada, Abasıyanık’ın hikâyesini ana karakter Mansur Bey’in aylak yaşamı etrafında *Lüzumsuz* olarak adlandıran ve ondaki yabancılığa dikkat çekmek isteyen tavır, aylaklığın ve yabancılığın birbirini besleyen dinamikleri aralığında incelenmeye çalışılacaktır. Böylece modern dünyanın parçaladığı ve belirsiz hale getirdiği yaşam alanında, kendisine sığınabileceği anlamlar aramak isteyen öznenin yaşam şeklinin ve bakış açısının, lüzumsuz ironisi altında nelere eleştiri getirdiği değerlendirilmiş olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sait Faik Abasıyanık, *Lüzumsuz Adam*, aylaklık, yabancılığa.

* Dr. Öğr. Üyesi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, (ferdazambak@gmail.com). Yazı gelişi tarihi: 30.07.2018. Kabul tarihi: 03.10.2018.

ABSTRACT: The stories that Sait Faik Abasıyanık collected in the story Book of *A Useless Man* in 1948, can be considered as works of his maturity period. The story *A Useless Man* which gave its name to the book, contrary to the connotation of his name, has a main character, who is rather than being unnecessary, has a character, whose point of view and critics in social life are needed. Mansur Bey, whose name is mentioned at the end of the story, is seen as useless only from outside, namely from the society's point of view. In the story he describes his condition through a lonely and routinized daily life and this condition is about his aspect which is about outsiders' devaluing and marginalizing him.

The story presents the alienation that arises between the society and the individual, and the deficiencies and defects it creates through social criticism. The social order, which is the reason of Mansur Bey's lifestyle, and his lonely world which can be interpreted as a way of dealing with or rebelling against this order, provides a two-sided view to the reader. This bilateral view calls for reconsidering the unnecessary subject and the things around it, all the incidents that are observed about them in terms of humanity and community. In the study, the attitude is called Useless and tries to attract attention to his alienation will be tried to be examined in between idleness and dynamics of alienation, which nourish each other. Thus, within the living space, shattered and obscured by the modern life under the useless irony of critics and views of the subject who searches for meanings that he can shelter in, what he brings to criticism can be evaluated.

Keywords: Sait Faik Abasıyanık, *A Useless Man*, idleness, alienation.

...

Giriş

Ana karakterin aynı zamanda anlatıcı olduğu hikâyeye “Ben bir acayip oldum. Gözüm kimseyi görmüyor, kimsenin kapımı çalmasını istemiyorum. Dünyanın en sevimli insanları olan posta müvezzilerinin bile...”¹ şeklinde başlanması okuru, kendisindeki değişimlerin farkında olan bir karakter kurgusu ile karşı karşıya getirir. “Bir acayip”lik olarak adlandırılan, kavramsal düzeyde bir anlam aralığına yerleştirilemeyen tuhaflık hâli, hikâye boyunca bireyin üzerinden inşa edilir. Bu yüzden acayıplık, her şeyden bağımsız kişinin sadece kendi duygu ve düşünce dünyasında ürettiği, kendi kendisine oluşturduğu bir durum hatta hastalıklı bir hâl gibi algılanmaya da müsait hâle gelir. Özellikle “Mahallemden pek memnunum. Yedi senedir çıkmadım oradan desem yeri. Hiçbir dostum da nerede oturduğumu bilmiyor. Mahallem dediğim; şu yedi senedir –üç ayda bir Karaköy’e inip dükkân kirasını almak bir yana– yaşadığım

¹ Sait Faik Abasıyanık, *Lüzumsuz Adam*, s. 1.

yer, üç dört sokak içindedir.”² şeklindeki cümleler, yaşam alanını kendi tercihiyle sınırlandırarak toplumdaki korkan, ondan kaçan, böylece kendisini tanıdık ve bildik bir çevreye teslim etmeyi yeğleyen bir kişiliğe işaret eder. Dolayısıyla okur hikâyenin başlangıcında, duygu ve düşünce dünyasında birtakım engellenmişliklerin, korkuların, dolayısıyla bunların oluşturduğu aksaklıkların yaşamına derinden tesir eden bir karakter ile karşılaşırken bunun hangi gerekçelerle meydana geldiği bilgisinden mahrum bırakılır. Bu durum hikâyenin okunma sürecini akışkan bir hâle getirirken okuru da yaşadığı topluma mesafe bırakmayı tercih eden ana karakter üzerine düşünmeye davet eder.

Hikâyenin “Ben bir acayip oldum.” şeklindeki başlangıç itirafı, bundan sonra anlatılanların da acayip, anlaşılmaz olacağına işaret edeceği gibi, karakterin iç dünyasındaki dönüşümlere, onun içeriye ve dışarıya bakış açısına daha fazla temas edileceğinin habercisidir. Hikâyede Mansur Bey üzerinden yabancılaşmanın bireysel ve toplumsal yaşam üzerindeki etkileri ve onun aylak olarak adlandırılabilir yaşam kesitlerinin çoğu zaman huzursuz edici bir deneyime nasıl dönüştüğü konu edilir. Dolayısıyla hikâyede yabancılaşma ve aylaklık her ne kadar iç içe görüntüler arz etse de ana karakterin gezinti duraklarındaki tedirginliği ve onu teselli edebilecek güvenli alan ve ilişkiler bütünü arama çabası, yabancılaşmanın sarsıcı etkisinin aylaklığın görüntüsünü de bulanıklaştırdığına işaret eder. Walter Benjamin, Baudelaire’in Paris’i konu ettiği lirik şiirlerini incelerken alegorik sanatçının yabancılaşmış bakışının kentte çevrildiğini ve bunun Flâneur’un bakışı olduğunu ifade eder. Bunun büyük kent insanının artık eşikte ve kapkara olan yaşam biçimine henüz bazı pırıltılar katabilen bir bakış olduğuna değinir. Çünkü ona göre flâneur, büyük kentin ve burjuva sınıfının eşliğindedir. Henüz bunlardan birine yenik düşmemiştir. Hiçbirine yerleşmiş değildir. Flâneur, sığınmağını kitlede arar. Kitle, bir peçedir; bu peçenin ardından alışılmış kent, bir fantazmagori niteliğiyle Flâneur’ü çağırır. Bu fantazmagori içerisinde kent, kimi zaman bir peyzaj kimi zaman da bir iç mekân görüntüsündedir.³ Bu bağlamda flâneur yani aylak, hiçbir yere ait hissedemediği köksüzlüğü ile yabancılaşmayı bünyesinde barındıran, kenti bu yabancı ve akışkan denebilecek bakışla gezen ve seyreden kişidir. Bauman’a göre flâneur, hızlı ve dikkat gerektiren yaşam oyununda her biri kendi geçmiş ve geleceğinden koparılmış olay parçaları içinde yaşar. Zaman artık bir nehir değildir, sadece gölcük ve havuzlardan oluşan bir koleksiyondur. Böyle bir dünyadan edinilebilen deneyimlerden hiçbir tutarlı ve bütünsel yaşam stratejisi ortaya çıkmaz. Bu yüzden flâneur için karşılaştığı her şey yüzeysel, duygusal bağlardan uzak ve akışkandır. O, geçmiş ve gelecek referansları kaybolmuş bir rotasıdır.⁴ Aylağın yabancı ve rotasının

² Abasıyanık, *age.*, s. 1.

³ Benjamin, *Pasajlar*, s. 98-99.

⁴ Bauman, *Parçalanmış Hayat Postmodern Ahlâk Denemeleri*, s. 128-129.

ne olacağı belli olmayan varoluşu, hikâyede görüleceği üzere Mansur Bey'i "sokağım ve mahallem" diyerek tutunmaya çabaladığı içeri ile korku duyarak dolaştığı dışarı arasında gezindirir. Mansur Bey'in yaşam alanını normalin dışında bir algı ile sınırlayan, onun hem kalabalıkların içinde hem de dışında kalmasına yol açan durum, toplum ve ona ait olanlara karşı geliştirilemeyen aitlik duygusu ile ilişkilidir. Kendini köksüz ve bağısız hisseden öznenin, yaşadığı sokağa ve mahalleye duyduğunu sandığı bağılık ve orayı kendisine âdeta bir yuva edinmiş gibi halleri, sadece yabancılaşmış bilincin gelecekteki varlığını garanti altına almak isteyen bir güvenlik tesellisidir. Bu teselli ise sadece fiziksel varlığını sürdürebileceği yeme-içme alışkanlıkları üzerinden inşa edilir. Nitekim yabancılaşmada görülen kişinin insani ilişki ve eylemler yerine yaşamını yöneten şeylerin, nesnelere ilişki ve eylemlerine dönüşmesi⁵ Mansur Bey'in sokağı ve mahallesi ile kurduğu ilişkide ve en belirgin hâliyle kente bakış açısında görülür.

1. Yabancı Bakışın Tesellisiz Durakları, Bulanıklaşan Gezginliği

Aylaklık ve yabancılaşmanın ortaya çıkardığı yabancı bakışın en belirgin özelliği, öznenin topluma aldığı mesafedir. "Felsefedeki genel anlamlarıyla yabancılaşma, şeylerin nesnelere bilinç için yabancı, uzak ve ilgisiz görünmesi; daha önceden ilgi duyulan şeylere, dostluk ilişkisi içinde bulunulan insanlara karşı kayıtsız kalma, ilgi duymama, hatta bıkkınlık ya da tiksinti duymadır."⁶ Bu yüzden bireyin kendi alanı dahilinde görmek istediği şeylerin dışındakiler gelip geçici, güven vermektense uzak, öteki olma duygusunu güçlendiren dolayısıyla dışarıya aldığı mesafeyi arttıran özellikler olacaktır. Bunun farkında olan Mansur Bey, ait olmayı uygun gördüğü sokağı dışındaki bütün sokaklara numara verir: "Mahallem birbirine muvazi üç sokakla, bu sokakları diklemesine kesen bir diğer sokak, bir de bunlardan bütün bütüne bağımsız –ama sokak sayılmayacak kadar dar, kısa– benim sokağımdan ibarettir. Ben bu sokaklara, önemliliklerine göre 1, 2, 3, 4 numaralarını taktım. Kendi sokağım numarasızdır. Onu numaralandırmaya elim varmadı."⁷ Mansur Bey'in kendi sokağını numarasız bırakan bilinci, toplumsal düzene, modernitenin kentleşme deneyimleri kapsamında insanı çölleştiren yapılanmasına karşı çıkıştır. Kendi sokağına numara vermek, âdeta oranın kendisine ait görüntüsünü bozacak ve orayı diğerleri gibi sadece rakamlarla ifade edilebilen bir alan hâline getirecektir. Bu yüzden geliştirdiği bu tavırla o, bir tek yaşadığı sokağın ve mahallenin kendisine ait kalmasını istediğini işaret eder. Onun biricik, döntüp gelebileceği, ait hissetmeye çalışacağı tek sığınağının orası olmasını arzu eder.

⁵ Binbirçiçek-Akdeniz, *J.P. Sartre'da Yabancılaşma Fenomeni*, s. 16.

⁶ *age.*, s. 15.

⁷ Abasıyanık, *age.*, s. 1.

Hikâyede Mansur Bey’in, memnunum diyerek yedi senedir çıkmadığını söylediği mahallesi ile arasında güçlü duygusal atıfların olduğunu söylemek mümkün değildir. Onun sabahları gittiği, sahibinin Frenk’le Yahudi kırmacı bir kadın olduğu kahve, işkembeci dükkânı ve meyhane gibi mekânlar, mahallesinin sınırları içinde aylıklık ettiği, insanları ve yaşamlarını gözlemlediği, kimi zaman da kendini hayallere bıraktığı yerler olarak vardır. Örneğin hikâyede bir numaralı sokakta bulunan iki sazlı meyhane şöyle tasvir edilir:

Bir numaralı sokakta iki tane sazlı meyhane vardır. Onların önünde taksiler bekler. Taksilerin arasında şoförler, orospular gezinir. Otomobillerin önündeki hep yıldırım düşmesin diye takılmış bir paratonerdir sandığım, anten olduğunu öğrendiğim hâlde gene ilk görüşte aldandığım, o beyaz parlak maden sopa yağmurda bir şimşek gibi parlar. Kocaman hayvan otomobilin bu ufacak kuyruğunu; onun isterik, tehditkâr sallanışını pek severim. İşkembecinin karşısında yağmurun altında durur, şapkamı kulaklarıma geçirir, sanki uzak bir kadınsız memleketten buralara düşmüşüm de beraber geceyi geçirecek, derdimi paylaşacak bir kadın arıyormuşum gibi kocamanlaştığını tahmin ettiğim fena gözlerimle gelen geçene bakar dururum...⁸

Mansur Bey’in etrafına bakışları, kendisini oraya ait hisseden bir öznedan ziyade, bir aylağın meraklı, hayal gücünü kullanmasına imkân veren yabancı bakışıyla yakından ilişkilidir. Fakat bu bakış kimi zaman aylağın içinde barındırdığı yabancılığın dışına taşar, bir başka deyişle aylıklığın görüntüsü bulanıklaşır ve yabancılaşmanın bunaltıcı gücü kuvvetlenir. Bu yüzden anlatıcı ve ana karakter konumundaki Mansur Bey, kendisinde olduğu kadar gözlemlediği diğer öznelerde de bu durumun verdiği bunaltının dışavurumunu tasvir etmekten kendini alamaz. Örneğin sokaktaki meyhanenin ve oraya dair gözlemlerin anlatıldığı satırlarda, oraya sürekli gelen ve meyhanenin önünde müşterisini bekleyen şoförler tarafından çapkın olarak değerlendirilen yaşlı bir adamdan bahsedilir. Şoförlerin adamın hakkında söyledikleri ile anlatıcının meyhanede adama dair gözlemleri arasında belirgin farklar bulunur. Şoförler adamı okumuşluğuna rağmen, küçük kız düşkünü bir çapkın olarak değerlendirir. Oysa adam meyhanede, masasına en genç kızları davet etmesine rağmen onlarla kurduğu diyalog, çapkınlık ya da hovardalıktan uzak gözyaşlarının, şarkıların ve şiirlerin arasında dalınan derin bir uykudan ibarettir. Adamın şoförlerin ucuz yaftalarının aksine meyhaneye ve etrafına bıraktığı mesafe, bütün seslere rağmen daldığı uykudan uyanmaması gibi hâlleri, toplumdaki diğer bireylerin de yabancılaşmanın bunaltısından payını aldıklarının göstergesidir:

⁸ Abasıyanık, *age.*, s. 6-7.

Küçük şanoda bir, iki, üç, dört, beş kadın vardır. Beybaba kokteyl ısmarlatır. İçine dört beş damla tuvalet ispiertosu damlatılmış nar şerbeti getirirler. Bir daha getirirler. Adam ortada hizmet eden yusuvarlak, gözleri tatlı, sıcak kızı çağırır, kulağına bir şeyler söyler, sonra artık bu adam uyumaya başlar. Masaya dirseğini yaslar, uyur. Yalnız, gözlerine siyah gözlük takmış, kısık kadın seslerinin arasına ara sıra çatlak fakat usule uygun bir ses fırlatan kemancı taksime girdiği zaman gözünü açar, ‘Allah, Allah’ diye haykırır. Garson Bekir anlatırdı: Beraber gittiği kızların göğsüne başını kor, ağlar, uyur, şarkı söyler, şiir okumuş. Bu beş fiilden bir altıncısı (mesela gülmek) hiç olmazmış. Adam sonra gene uyur. Artık meyhaneye yıldırım gibi giren bir bilmem ne mahallesinin meşhur hergelesinin bilmem kim için attığı naraya bile kulak asmaz; meyhanenin birbirine girdiği, Laz meyhane sahibinin bir iki külhanbeyini yakalayıp sokağa attığı, meyhanenin camının kırıldığı akşamlar o uyur.⁹

Meyhaneye gidiş amacından tamamen saparak oraya ve oradakilere dolayısıyla topluma ait olanın seyrinden kopan yaşlı adamın tavrı, dikkat edilecek olursa ana karakterin tavrından çok uzak değildir. Yaşlı adamı toplumsal kalıp yargıların içerisinden hareketle eleştiren insanların aksine anlatıcının, meyhane ve oradakilerle olan ayrışmayı okuruna hovardalık yerine ağlayış, şiir, şarkı ve uyku üzerinden vermesi, meselenin varoluşsal boyutuna temas etme isteği ile ilişkilidir. Nitekim yirminci yüzyılın toplum kuramlarının kilit kavramı olan yabancılaşma, insanlar arası ilişkilerin zayıflamasından doğan ve Sartre’a göre insanı çölleştiren bir durumdur. Ona göre yabancılaşma, yitirilmişliğin ve körlüğün başlangıcıdır. Kant ise kendi başına değeri olan varlık olarak insanın bir amaç olduğunu, araç olarak kullanılmasının onun varlık yapısının bütünlüğüne ters olduğunu¹⁰ ifade ederek yabancılaşmanın başlangıç noktasına temas eder. Bu bağlamda genç kızlarla eğlenip onları kendi arzusunun nesnesi hâline getirmesi beklenen yaşlı adamın, sadece onların omuzlarında ağlayarak teselli bulmaya çalışması, paylaşılması beklenen maddi menfaat alanının bir anda manevi alana aktarılmasına, aslında yabancılaşmaya engel olmak isteyen bir tavra işaret eder. Burada insanı araç olmaktan çıkararak toplumun ve yaşamın gerçek özneleri hâline getirmek isteyen bir bilincin izleri vardır. Toplumun kalıp yargı ve beklentilerinin tersine davranışlar sergileyen yaşlı adam böylece topluma ve onun modernleşmeye çalıştığı yapısına istemsizce başkaldırılmış olur. Jonathan Crary *Gözlemcinin Teknikleri* adlı eserinde, 1800’lü yılların başında, gözlemci öznenin statüsünün dönüştüğünden bahseder. Bunun da modernitenin istediği denetlenebilir yeni özneler inşa etme çabasıyla yakından ilişkili olduğunu belirtir. Crary, 19. yüzyılın kitle görsel kültürünün birer ögesi hâline gelecek olan bir dizi optik aygıtın icat edilmesine, bu aygıtların bedenle ilgili bilginin yeniden düzenlenmesine ve bu bilginin toplumsal iktidarla kurucu bir

⁹ Abasıyanık, *age.*, s. 7-8.

¹⁰ Binbirçiçek-Akdeniz, *age.*, s. 17.

ilişkiye girmiş olmasına dikkat çeker. Bu aygıtlar, bireyin hesaplanabilir ve düzene sokulabilir bir gözlemci olarak karmaşık şekilde yeniden imal edilmesiyle yakından ilişkilidir. Bu bağlamda modernleşmenin yönetilebilir, bir grup insanı itaatkâr ve yararlı hâle getiren belirli yollardan oluştuğuna, kişileri hem itaatkâr hem de nesneleştiren bir tekniğe ihtiyaç duyduğuna¹¹ değinen yazar, yabancılaşmanın ilk tohumlarının nerede atıldığına dair de bilgi vermiş olur. Bu bağlamda bireyin öznelikten çıkartılıp nesneleştirilmeye başladığı modern anlayışın etkisi ve sonucu olarak bakışı yabancılaşan flâneur de modern olanla her zaman çatışmalı olacak, onu eleştirecek ve bireylerin araç değil amaç olduğu bir dünyanın özlemini çekecektir.

2. Yerinden Edilmiş Öznenin Kesintiye Uğrayan Aylaklığı, Muhayyel Hayat Aralığı

Hikâyede aylaklıkla beraber yoğun bir şekilde yaşanan yabancılaşma, kişiyi çoğu zaman kendi içine hapseden bir tavra dönüşür. Bu yüzden aylaklık, bireyin ruhsal ve fiziksel anlamda kendini hapsettiği sınırlı dünyadan kurtarabilmek adına kendini dışa vurma istenci gibi yaşanır. Fakat bu hâl, yabancılaşma karşısında tedirgin olan öznenin hissettiği korkular neticesinde zaman zaman kesintiye uğrar. Bu nedenle Mansur Bey’in aylaklığından çok yaşadığı yabancılık, etkisini derinden hissettiği yalnızlık, hikâyede daha görünür bir hâle gelir. Bu durum kimi zaman öyle yoğun yaşanır ki âdeta flâneurun gezginliğine sınır çeken, onu kaygı dolu bir eyleme dönüştüren bir şekle de dönüşmeye başlar:

On bire doğru küçük yokuşu çıkar, tramvay yoluna varır, sola döner, on beş adım atar, bir kütüphanenin önüne düşerim. Oradan Fransızca bir resimli mecmua satın alırım. Koltuğumun altında mecmua, kütüphaneden çıkar çıkmaz hemen dalarım bizim sokağa. Oh! Ne rahatımdır girer girmez. İnsanları başkadır bizim sokağın; bu tramvay yolu insanına benzemez. Korkarım bu tramvay yolu insanından.¹²

Aylaklık ile yabancılaşma arasında seyreden bu görüntünün nedeni, modernitenin bireyi yerinden eden ve onu yabancıya dönüştüren tarafı ile yakından ilişkilidir. Çünkü modernite içerisinde birey zaten yerinden edilmiş bir insandır. Bireyi birey kılan şey, ancak bir araya geldikleri zaman bireyin yaşam sürecini bütün kılan sayısız işlevsel alt sistemin hiçbirine tam olarak dahil edilememesidir. Birey bu alt sistemlerin her biri için, birçok anlamdan oluşan bir birim, müphem bir bileşke ve daima kısmi bir yabancıdır. Çağdaş birey biyografisine bakıldığında, büyük ölçüde farklı, iyimser

¹¹ Crary, *Gözlemcinin Teknikleri On Dokuzuncu Yüzyılda Görme ve Modernite Üzerine*, s. 27-29.

¹² Abasıyanık, *age.*, s. 2-3.

yorumla eşgüdümsüz, kötümser yorumla çelişkili toplumsal dünyalardan örülü bir yaşam sürer. Yaşamının herhangi bir anında, bu farklı dünyalardan birkaçında aynı anda yaşar. Sonuç şudur: Birey, bunların her birinden koparılır ve hiçbirinde de kendini evinde hissetmez. Çağdaş bireyin evrensel yabancı olduğu söylenebilir.¹³ Nitekim bu evrensel yabancılık hikâyede, kimi zaman kendi sokağında kimi zaman da sokağın dışındaki görüntülerle yaşamaya devam edecektir:

Dün mahalleden şöyle bir çıkmaya karar verdim. Unkapanı'ndan vurup Saraçhane'ye çıktım. İstanbul bayağı değişmiş. Şaşırdım kaldım. Hoşuma da gitti bir bakıma: Temiz asfalt, kocaman yollar... O su kemeri ne güzel şeymiş meğer! Nedir o ta bir kilometreden bir takızafer gibi görünüşü! Yanında Gazanferâğa Medresesi şipşirin, bembeyaz. Parklar, ağaçlar gördüm. Ürkek ürkek dolaştım. Kızıtaşı'na kadar uzandım. Fatih'ten aşağıya yürümeye başladım. Saraçhane'ye vardım. Baktım bir binanın tepesine yıkıcılar çıkmış, yıkıyorlar. Şuralarda bir hamam vardı, dedim kendi kendime. Yıkılan o hamammış.¹⁴

Görüldüğü üzere o, şehir karşısında hissettiği ürkekliğe rağmen, güzel olan görüntülerin kendisine verdiği hazzı dışarıda bırakmamış, yıkılarak şehirden kayıp giden görüntüleri de anında fark etmiştir.

Mansur Bey'in yedi sene mahallesinden çıkmayan ve hikâyenin sonlarına doğru bir anda yeniden çıkmaya karar veren bilincindeki yeknesaklık, yabancılaşmanın topluma mesafe koyan etkisi ile yaşadığı mahalle üzerinden geliştirmeye çabaladığı aittlik, yerleşiklik duygusu ile ilgilidir. Ancak onun her şeye dair güveni zedelenmiş bilinci, flâneurlüğünü parçalanmış görüntüler arasında ürkek bir gezginlik deneyimine dönüştürür, varoluşuna dair amaçlardan uzaklaştırır. Mansur Bey'in eski tanıdıklarını görmek istemeyen çünkü her seferinde kendisini serserilikle itham ettiklerini söylediği şu satırlar, bunun açık bir belirtisidir: "Serserilikten değil, kendimden vazgeçtim ama dert anlatamıyorum. Kimisi:-Bilirim seni, hınzır, gene kimin peşindesin kim bilir? diyor. Kendi peşimi bile bıraktım."¹⁵ Bu bağlamda o sadece gündelik alışkanlıkları etrafında hareket eden, yaşamını fiziksel olarak hayatta kalmak endişesi ve muhayyel beklentiler üzerinden inşa etmeye çalışan biridir. Mahallesini bu kadar sevmesinin nedenlerinden biri budur. Zor durumda kaldığı zamanlarda çorbasını içtiği işkembecinin kendisini ölünceye kadar besleyeceğine, portakalcının avucuna kendiliğinden portakal koyacağına böylece aradığı kökleri mahallesinde bulduğuna kendini inandırmak ister:

¹³ Bauman, *Modernlik ve Müphemlik*, s. 137-138.

¹⁴ Abasıyanık, *age.*, s. 10.

¹⁵ *age.*, s. 10.

Mahalle gene ne olsa mahalledir. Benim dükkân yanabilir, aç da kalabilirim. Ama bana öyle gelir ki, şu öğleleri limonlu terbiyeli işkembe çorbasını içtiğim işkembeci beni ölinceye kadar besleyecek. Portakalcı Salomon çürük portakalları çıplak Yahudi çocuklarına nasıl dağıtıyorsa, ben geçerken de iki tane avcuma koyacak. O günler belki elbiselerim pek eski olur da içeriye almaz ama; pastanenin madamı kapısının önünde bana bir kapuçına çirir. Bunlar hayal ama, mahallemi ben böyle seviyorum işte!¹⁶

Bu satırlar, onun sadece hayal dünyasında kuvvetle inanmak istediği, böyle bir hayale dair geliştirilen inancın bile onu teselli etmeye yettiği dinamikler olarak hikâyede yer alır. Oysa bugünün dünyası, yabancılığı ve bu sinen varoluşsal müphemliği ortadan kaldıramıyor. Yabancıların rehinden kurtarılabilirliğine ilişkin bir umut vermiyor. Çünkü dünyanın yitirilmiş bütünlüğü içerisinde yeni bir bütün inşa etmek deneyimi âdeta imkânsız bir ödev olarak kişinin karşısında duruyor. Dolayısıyla evrensel evsizliğin ortasında bir ev kurmaya çalışmak¹⁷ ancak hikâyede görüldüğü üzere, var olan yaşam alanlarına ve görüntülerine olduğundan daha fazla iyimser anlamlar yüklemekle gerçekleştirilmeye çalışılır. Bu yüzden uzaktan seyretmekle yetindiği şehrin diğer sokakları ve insanları ona güvenlik, aitlik hissini verebilecek atıflardan uzaktır: “Yedi senedir bu sokaktan gayri, İstanbul şehrinde bir yere gitmedim. Ürküyorum. Sanki döveceklermiş, linç edeceklermiş, paramı çalacaklarmış –ne bileyim bir şeyler işte– gibime geliyor da şaşırıyorum. Başka yerlerde bana bir gariplik basıyor. Her insandan korkuyorum.”¹⁸ O bağlılık ve aidiyet duygularını gerçek anlamda hiçbir zaman yaşayamayacak olsa da kendine çizdiği alan dışındaki şehrin hiçbir yeri, duygusal ve düşünsel atıfları olan beklenti ufuklarını karşılayamayacaktır. Bu yüzden gelecek zamana yönelik yaşanma ihtimali olan şeylerin varlığı bile sokağın ve mahallenin, muhayyel bir sığınak olarak görülmesine neden olacaktır. Oysa yabancı, dünyaya baştan, kökeninden, en başından beri, ezelden beri ait değildir. Bu yüzden dünyanın kendiliğindenliğini sorgular.¹⁹ Böylece anlatıcının, sokakları dolduran birbirine yabancı adamlara ve şehirlerin kuruluş biçimlerine dair bakışı da hikâyede birdenbire sosyal bir eleştiriye dönüşür:

Kimdir bu sokakları dolduran adamlar? Bu koca şehir, ne kadar birbirine yabancı insanlarla dolu. Sevişemeyecek olduktan sonra neden insanlar böyle birbiri içine giren şehirler yapmışlar? Aklım ermiyor. Birbirini küçük görmeye, boğazlaşmaya, kandırmaya mı? Nasıl birbirinden bu kadar ayrı, birbirini bu kadar tanımayan insanlar bir şehirde yaşıyor?²⁰

¹⁶ Abasıyanık, *age.*, s. 9.

¹⁷ Bauman, *Modernlik ve Müphemlik*, s. 138-139.

¹⁸ Abasıyanık, *age.*, s. 9.

¹⁹ Bauman, *age.*, s. 89.

²⁰ Abasıyanık, *age.*, s. 9.

Burada dikkat çeken nokta, şehrin ana karakteri tedirgin eden görüntüsünün orada yaşayanları da rahatsız ettiği düşüncesidir. Yabancı kendi köksüzlüğünü, bir yerde kalıcı gibi gözüken hâllerinin geçiciliğini, buna bağlı olarak hissettiği yalnızlığı ve tedirginliği âdeta gördüğü bütün manzaralara bulaştırmak ister. Onun kendini bulunduğu hiçbir yer ve özneyle avutamayan hâlleri, şehirleri ve onları dolduran kalabalıkları anlamlandırmakta zorlanır. Süreklilik arz eden duygusal bağlara izin vermeyen yüzeysel, geçici, hızlı, düzensiz ve şimdiki zamandan haz almaya odaklı modern yaşamın keşmekeşini anlamlandıramaz. Modernlik ile birlikte değişen ve parçalanan yaşam pratiklerine değişen Bauman, insan ilişkilerindeki hızlı değişimi şöyle ifade eder: İnsan ilişkileri ağının istikrar ve güvenilirliği daha iyiye gitmiyor. İlişkiler kendi hatırı için, ilişkinin tarafı olan kişilerin kazanabildiği şey için girilen ve dolayısıyla da her iki tarafın da herhangi bir noktada ve aşağı yukarı keyfi olarak bitirebildikleri ilişkilerdir. Bizim çağımız, romantik aşk kompleksinin ebediyen ve bir ve tek özellikleri ile arası iyi olmayan birliktelik aşkı çağıdır; öyle ki artık aşk süreklilik ile özdeşleşemiyor. Yine bizim çağımız, plastik cinsellik yani üreme, akrabalık ve nesillerle olan asırlık bütünlüğünden koparılan cinsel haz çağıdır. Kişi artık kendileri onarılmaz derecede uçucu olan ilişkilere bir kimlik vermeye pek cesaret edemiyor ve kişilere ciddi biçimde bunu denememeleri öneriliyor; çünkü neredeyse kesinlikle mukadder olan ayrılma anında bırakın sadakati, güçlü bir taahhüt ve derin bir bağlanma kişiyi yaralayabilir. Ayrıca en ezicileri de dahil olmak üzere bu dünyanın bütün güçleri istikrarlı ilişkinin aleyhinde işliyor.²¹ Bu bağlamda ana karakterin, kişiye güvenli ve sürekli ilişkiler ağını verebilecek manevî bağlardan yoksun oluşu, onun sokağın dışında rastladığı tüm şehir görüntülerine karşı mesafeli olmasına yol açacaktır. Bu durum âdeta modernleşen toplum yaşamının yerinden edilen yerleşik ve sürdürülebilirliğine onun yüzeyselliği ve gelip geçiciliği ile karşılık vermek gibidir. Bunu ise yabancı, bünyesinde barındırabildiği ölçüdeki aylaklığı ile yapacaktır. Örneğin Mansur Bey'in kendi sokağı dışında gördüğü esmer kız hakkındaki cinsellik odaklı düşünceleri, modern çağa uygun olan anlık seyrin ve haz odağının ihmal edilmediği anlamına gelir. Bu bağlamda flâneürün sonucu olmayan karşılaşmaların provasını yaparcasına gezinmesi, "gibi" bir yaşam sürmesi ve öteki insanlarla da "gibi" bir ilişkiye girmesi, onun modern yaşama ait olan hazzı ıskalamayan özelliği ile ilgilidir.²² Fakat burada önemli olan, bütün bu gezintiler sırasında duyulan arzuların, özlemlerin bir anda tam da modern olanın imlediği şekilde bir anda kesintiye uğraması ve yerini kimi zaman huzursuzluğa, kimi zaman korkuya ya da anlık unutulmaya terk etmesidir. Bu durum da ancak modern yaşamın bütün liflerinin gezinenin meşgale ve yaşantısında bir araya gelmesiyle ilgilidir. Sinemaya gider gibi gezintiye çıkmak, kendilerini yabancılar arasında bulmak ve onlara yabancı olmak, kalabalıklar içinde olmak fakat kalabalıktan olmamak,

²¹ Bauman, *Parçalanmış Hayat Postmodern Ahlâk Denemeleri*, s. 127.

²² *age.*, s. 130-131.

bu yabancıları “yüzeyler” olarak almak ve hepsinden önemlisi de bunları epizodik olarak görmek ve bilmek.²³ Nitekim Mansur Bey’in kendi sokak ve mahallesinden başlayıp yavaş yavaş başka sokak ve caddelere doğru, yaşadığı tüm korku ve kaygılara rağmen gezintiye çıkması, gördüğü manzaralar karşısında sürekli değişen algı ve duygu durumu, kendisini lüzumsuz olarak nitelendiren öznenin aylaklık ve hissetmekten kurtulamadığı öteki olmanın aralığındaki sıkışıklığını gösterir. Bu durum aylığın görünüşü ile gerçeklik arasındaki karşıtlığı ortadan kaldıran ve onu gezinen bir yaratıcı, eylemlerinin sonuçlarından korkması gerekmeyen bir usta ve cüreti karşılığında asla fatura ödemeyen cüretkâr olma özelliklerinden²⁴ uzaklaştırır. Bu yüzden gerçek yaşamda yansımını bulamayan cesaret ve girişim hikâyede sadece muhayyel bir arzu olarak var olacaktır. “Bir ara ne düşündüm bilir misiniz? Şu bizim dükkânla evi satayım. O sazlı gazino yok mu hani, söz açtığım? Orada dışarı siparişlerini gören kız vardı ya –hani alını dar olanı– onu metres tutayım. Bir sene sonra da öleyim.”²⁵ Bütün bu arzuların sonuna hızlı bir şekilde ölümü iliştiiren Mansur Bey aslında sürdürülebilirliğini ve yerleşikliğini kaybetmiş modern yaşamla baş edemediğini imâ eder. Aylaklığın ve yabancılaşmanın onu hem içeride hem de dışarıda savuran tavrı karşısında bu duruma yine aynı flâneur ve yabancı bir tavırla son vermek arzusu içinde olur: “Bineyim bir Boğaziçi vapuruna günün birinde. Bebek’le Arnavutköy önlerinde arka taraftaki oturduğum kanepeden kalkayım, etrafıma bakayım; kimseler yoksa, denizin içine bırakıvereyim kendimi.”²⁶ Ölüm bile öznenin arzusunda, yine bir aylaklık hâlinde, kalabalığın olduğu fakat onların bakışlarından uzak bir anda gerçekleşirecek bir kendini bırakma hâli içerisinde tasvir edilir. Bu bağlamda yaşadığı şehre ve topluma dair bir kök, bir dayanak bulma arayışından vazgeçmiş gibi görünen ana karakterin giderek kendini daha da yabancılaştıran gezginliğine ölümle son verme düşüncesi, bir yere kök salma ve ait olma istencinin ancak ölümle gerçekleşebilecek bir arzu olduğunu fark etmesi ile ilgilidir.

Sonuç

Sait Faik Abasıyanık’ın *Lüzumsuz Adam* hikâyesi, adıyla paradoksal bir anlam aralığında lüzumlu, nitelikli olanın kaybedilişinin ardından topluma sancılı bir şekilde mesafe koymanın serüvenine değinir. Hikâyede bu, kişinin sınırlı ilişkiler ve eylemler etrafında kurduğu küçük yaşantısının sıradan bir anlatımı şeklinde gerçekleşmez. Bu bağlamda, hikâyenin anlatıcısı ve ana karakteri konumundaki Mansur Bey’in kimi zaman sokağına, mahallesine sığınan tavrı kimi zaman da şehrin diğer sokaklarına

²³ Bauman, *age.*, s. 130.

²⁴ *age.*, s. 131.

²⁵ Abasıyanık, *age.*, s. 11.

²⁶ *age.*, s. 11.

doğru yaptığı tedirgin gezintiler ve onunla özdeşleşen yabancı bakış, metni aylıklık ve yabancılaşmanın aralığında toplumsal eleştirinin yapıldığı bir metne dönüştürür. Ayrıca yaşlı adamın hikâyede toplumsal kalıp yargıların benimsediği bir bakış açısından değil, okurun beklemediği bir davranış aralığında tasvir edilmesi, bir yandan aylağın bakışının kendisi gibi yalnızlaşanı ve çölleşmek üzere olanı fark etmesi bir yandan da bunun giderek toplumda artabilecek bir mesele olduğunu işaret etmesi ile ilgilidir. Ana karakter etrafında görünür kılınan aylıklığın bir başka deyişle flâneur tavrın, kendisinden beklenilmeyecek derecede özneyi ürkek ve kendi içine kapatan tarafı, aylağa özgü yabancı bakışın dışında ondan bağımsız olarak yaşanan ve seyri değişiklik gösteren yabancılaşma sorununun altını çizer. Hatta aylıklık, yabancılaşmanın çölleştirici, içe kapatıcı etkisinden bireyi mümkün mertebe kurtarmaya çalışan bir tavır olarak hikâyedeki yerini alır. Aylıklığın bireyi dışarıya, kalabalıklara yönelten, onu topluma mesafeli bakışları ile kalabalıklarda dolaştıran özelliği ile yabancılaşmanın öznenin yaşam alanını daraltıcı, hareket kabiliyetini kısıtlayıcı kaygı dolu tesiri, gezginliğin hikâyede huzursuz bir yaşam deneyimi üzerinden kesintili bir şekilde sürdürülmesine neden olur. Modernleşmenin bireyleri kendi talepleri doğrultusunda denetleyerek tek tipleştirmeye çalışma eğilimlerine âdeta bir karşı çıkış olarak değerlendirilebilecek flâneur tavır, yabancılaşmanın özneyi çölleştirmeye, yalnızlaştırmaya çalışan tesiriyle kesintiye uğrar. Öznenin hem içeriye hem dışarıya bakışını sağlayan bu kesintiler lüzumsuz addedilenin, özünde asıl ihtiyaç duyulan ve onun toplumsal kalıp yargılarıyla fark edilemeyecek niteliklere sahip olduğunu ortaya çıkarmaya yarar. Bu noktada hikâyede lüzumsuz olmak, kendi varoluş dinamiklerine aykırı bir toplumsal düzene mesafe koyarak nitelikli ve eleştirel olana kapı aralamak, kendini gezginliğin ve bakışın yabancılığında kimi zaman rehin kimi zaman yitik bırakmak anlamlarına gelmektedir. Nitekim ölümü de bu anlamların dışında bırakmayacak olan tavır, onu bir intihar değil, gezinme halindeyken bir anda kendini ona bırakıvermek olarak görecektir.

KAYNAKLAR

- Abasıyanık, Sait Faik, *Lüzumsuz Adam*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017.
- Bauman, Zygmunt, *Modernlik ve Müphemlik*, çev. İsmail Türkmen, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2017.
- _____, *Parçalanmış Hayat Postmodern Ahlak Denemeleri*, çev. İsmail Türkmen, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2018.
- Crary, Jonathan, *Gözlemcinin Teknikleri On Dokuzuncu Yüzyılda Görme ve Modernite Üzerine*, çev. Elif Daldeniz, İstanbul: Metis Yayınları 2015.
- Binbirçiçek-Akdeniz, Emel, *J. P. Sartre'da Yabancılaşma Fenomeni*, İstanbul: Pales Yayınları, 2017.
- Benjamin, Walter, *Pasajlar*, çev. Ahmet Cemal, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2018.